

Információközvetítés és közösségépítés – multifunkciós könyvtári hálózatok

Kiszl, P., Németh, K., & Intézet, E. B. K. K.-és I. (2020). Információközvetítés és közösségépítés – multifunkciós könyvtári hálózatok.

<https://doi.org/10.21862/infkoz>

Lektorálta: Czeglédi László, Dani Erzsébet, Mandl Erika, Varga Katalin. Szerkesztette: Kiszl Péter és Németh Katalin, a digitális korban a szabadon letölthető változat (<https://doi.org/10.21862/infkoz>) mellett igényes keménykötésben nyomdai kivitelben is napvilágot látott.

Ismerteti: Szendi Attila

Bevezetés

Az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet által kiadott, 25 tanulmányból álló kötet a 65 éves *Barátné Hajdu Ágnes* előtt tiszteleg, aki a magyar és a nemzetközi könyvtárügy vezető szakmai személyisége, oktatója. Az írások szerzői Barátné Hajdu Ágnes munkatársai és volt tanítványai.

Az *Információközvetítés és közösségépítés – multifunkciós könyvtári hálózatok* összefoglaló cím nagyon jól tematizálja a tanulmányok vezérfonalát. A dolgozatok ugyanis olyan gondolatébresztő témaköröket járnak körbe, amelyek a könyvtári rendszer jövőjének nélkülözhetetlen területei, továbbá gyakorlati jelenségekből levezetett olyan elméleti kérdéseket is elemeznek, melyeknek alapvető hatásai vannak a könyvtár- és információtudomány jövőbeli működésére.

Az írások három gondolatkörbe csoportosíthatók: az első a könyvtár mint hálózat és közösségi tér, a második a metaadatot létrehozó könyvtártudomány, a harmadik pedig az új irányok információtudománya.

A szerkesztők célja az volt, hogy a magyarországi könyvtárügyet nemzetközi kontextusba helyezze, majd a történeti előzményeket is tárgyalva a kötet ismertesse a digitális forradalom előidézte változásokból eredő problémákat, mindvégig szem előtt tartva az információközvetítés és a közösségépítés lehetséges módjait.

E könyvismertetés szerzője nehéz helyzetben volt, mert szinte minden tanulmány olvasása után a tudományos munkák legfontosabb eredményét is átélte: a gondolatébresztést.

Könyvtári hálózat: a virtuális és a fizikai közösségi tér

Kiszl Péter: *Könyvtárdiplomácia – tudomány- és szakmapolitika a nemzetközi könyvtári információs szervezetekben p. 9–30.*

Az első dolgozat Barátné Hajdu Ágnesnek az elmúlt 30 évben a könyvtártudományokban és könyvtárügyben folytatott tevékenységének az összefoglalása Kiszl Péter rendszerezésében. A kötet címében megfogalmazott könyvtári hálózat – ebben az esetben – a nemzetközi könyvtári hálózat tematikájához kapcsolódik, statisztikai pontossággal ismertetve Barátné Hajdu Ágnes szervezeti tisztségeit, valamint azokat a konferenciákat, melyeken való aktív, szervező részvétele meghatározó volt. A tanulmány részletes tényadataiból látható, hogy Barátné Hajdu Ágnes tevékenysége kiemelkedő jelentőséggel bír a magyar könyvtárdiplomáciában. Az MKE alelnökeként, majd elnökeként, a budapesti és a szegedi elsőfokú könyvtárosképzés emblematikus vezető oktatójaként egyedülálló sikereket ért el nemzetközi szakmai szervezetekben és testületekben. Karrierjének állomásai fontos tanulságokkal szolgálhatnak, különösen a globális információközvetítés és a multifunkciós könyvtári hálózatok korában, és nem utolsósorban példaként állíthatók valamennyi könyvtáros elé.

Barátné Hajdu Ágnes az IFLA Tudásmenedzsment Szekciójának alapítója, majd titkára, állandó bizottsági tagja, aki az IFLA Igazgatótanácsába – mely a szervezet legmagasabb irányító testülete – 2013-ban kapott először jelölést, eddig az első és egyetlen magyarként az IFLA alapítása óta, majd – munkájának elismeréseként is – megválasztották a maximálisan lehetséges két ciklusra, a 2015–2017 és 2017–2019 közötti időszakra. Ars poétikája, hogy a magyarországi könyvtárostársadalommal megismertesse a legújabb nemzetközi könyvtári trendeket, illetve hazánkba hozza a neves szakembereket.

A dolgozat kiemelten fontos üzenete a személyiség példaadó erejének a bemutatása a digitális információ korában. A könyvtártudomány sikeressége ugyanis a korszerű ismeretek gyarapításán túl a könyvtári rendszernek átadható személyes motíváló erőn is múlik.

Fodor János: *Oldás és kötés a virtuális közösségépítésben. Könyvtári tudásközvetítés a közösségi médiában p. 287–294.*

Fodor János tanulmánya a könyvtár virtuális közösségi hálózatokban betölthető szerepét vizsgálja. Az információs társadalom jelenségeinek elemzése során egy hangsúlyozottan disztópikus világ víziója mellett a digitális közösségek világával is együtt élő könyvtár szerepköre fogalmazódik meg.

A szerző szerint a 2010-es évekre vált nyilvánvalóvá, hogy a közösségi média hírfolyamaiban csak elkeveredve kaphatnak figyelmet a közgyűjtemények tartalmi. A közösségi médiát átjáró, érdeklődést lekötő tartalom, a tudásközvetítő hatás a könyvtár jövőjének egyik fontos eleme lehet. Fodor János azonban a virtuális közösségi hálózatban mégis inkább az adott földrajzi helyen, tudományos szakterületi szerkezetben vagy intézményi struktúrában feltárt tudásgyűjteménynek, és az arra ráépülő, abban szakértő könyvtári szolgáltatásnak látja a jelentőségét.

A disztópikus hangulat mellett a tanulmányban megfogalmazódik a közösségi média hírfolyamain alapuló pozitív minta képe is, egyben kritikusan értékelve a hagyományos adatbázis építését, ahol a létrehozás során közreműködő programozók igyekeznek egyszerűsíteni az adatszerkezetet, a felhasználó pedig egy újabb, passzív keresőfelületként kénytelen kezelni az eredményt. De talán még ennél is fontosabb az az észrevétele, hogy egy adott dokumentumgyűjtemény szakértő munkatársa a digitalizáció után továbbra is csak az analóg gyűjtemény dokumentumaival foglalkozik, így pedig éppen a szakértő gondolat szakad el a digitalizált adatbázistól.

A szerző abban látja a jövő könyvtárának feladatát, hogy a digitalizált gyűjtemények továbbfejlesztése mellett a közvetlenül elérhetővé tett, online állományokat be is kösse a digitális tömegkommunikációs vérkeringésbe, megjelenítse ott, ahol az olvasók a legtöbb idejüket eltöltik.

A dolgozat többször borús valóságképe ellenére is merész jövőképet fogalmaz meg, mely járható és hasznos út lehet, ha a közgyűjtemények munkatársai és vezetői bátrak lesznek ennek a megvalósításához.

Az olvasóban felvetődik a kérdés, hogy a közösségi média hírfolyamainak információkezelése nem mutathat-e mintát a könyvtáraknak a tudás reprezentálására, bejegyzésszintű szövegegységekkel, asszociációs hálózattal. Nem lehetnének-e a közgyűjtemények az összekapcsolt közösségi portálok (Fediverse, <https://en.wikipedia.org/wiki/Fediverse>) gyakorlati alkalmazásának innovatív intézményei, továbbá – a szerző gondolatainak megfelelően – a közpénzből digitalizált központi tartalomszolgáltatások gyűjteményei az új típusú kommunikációs csatornákkal (pl. chat) az eredetit őrző közgyűjtemény szakértő munkatársaitól nem kaphatnának-e segítséget.

Kerekes Pál: *Archívum és könyvtár: integráció digitális alapokon p. 295–302.*

Kerekes Pál tanulmánya Fodor János írását követi a kötetben, és egyben bizonyos szinten gondolati-ságában is folytatja azt, amikor a digitális hálózatok információkezelésének fogyatékoságaira figyelmeztet. Ezeket a hiányosságokat csak akkor vesszük észre, ha nem vesszítjük szem elől az információ felhasználóját: az embert. A szerző állítása szerint: „Nem kell többé szelektálnunk és válogatnunk a megőrzendő információk között, hiszen minden információ megőrzésére van kapacitás, a jövő intelligens eszközei pedig leveszik a vállunkról a rendezés és visszakeresés terhét.” (296. old.)

A korlátlan tárolókapacitás lehetőségével szemben Kerekes Pál a digitális világra is érvényes elvet kíván alkalmazni: „A megőrzés és az emlékezés viszonyához hozzátartozik a felejtés, amely nem csupán hiány és fogyatékoság, hanem, ... a szellem egyik életfeltétele.” Sőt, radikális ultimátumot fogalmaz meg, amikor azt mondja: „Paradigmát a digitális világnak kell váltania, vagy az értéktelenség és fenntarthatatlanság foglyaiává válunk.” (297. old.)

A digitális világ kétes értékű információrendszerezési sémái helyett a szerző az információt tudássá alakító ember saját világképének a formálását állítja előtérbe: „Az intézményesült emléke-

zet organizációk (múzeumok, levéltárak, könyvtárak stb.) funkcionalitása nem kérdőjelezhető meg, ám szöveges és tárgyi műkincseiknek digitálisan ömlesztett, online bálázott, net-szabványosan előrecsomagolt, médiatrendekre osztott hatalmas és azonnal elérhető készletei önmagukban nem motíválnak az összerendezésre, a személyes világlép folyamatos alakítására.” (298. old.)

A tanulmánynak kiemelkedő gondolata a felejtés elmélete, melynek – véleményem szerint – gyakorlati megvalósítása az eltűnő üzenetek (ephemeral messages) technológiája. Az Aether nevű közösségi fórumalkalmazás alapértelmezés szerint hat hónapnyi bejegyzést őriz meg, ezután minden eltűnik. Ha valamit érdemes megőrizni, akkor az elmenthető hat hónapon belül. Az alkalmazás alapelve: „Ha elszürod, rossz vélemény mellett érvelsz, de ha aztán másképp gondolsz, az sem baj. Senki sem fog utánad menni – ez megadja a szabadságot, hogy tévedj, és továbblépj.” (<https://getaether.net>)

Kerekes Pál gondolatai azt vetik fel bennünk, hogy a digitális világ paradigmaváltásának a könyvtárak mennyire lehetnek az elősegítői például az Aetherhez hasonló alkalmazások használatával.

Bibor Máté János: *Gyulaffi Lestár született..., de mikor is? Avagy az információközvetítés buktatói p. 31–40.*

Bibor Máté János írásában Gyulaffi Lestár pontos születési időpontjának meghatározásához több olyan korabeli naptári napmeghatározás változását tárja fel számunkra, mely a későbbi történetírók esetében saját koruk gyakorlata alapján történt, de az idő változása relatívvá tette a születési időpontot, és ha ezt a változást nem vesszük figyelembe, akkor akár éves eltérés is keletkezhet.

A dolgozat a konkrét eseten túl egy ma is fontos információtudományi alapelvet fogalmaz meg, az adatok, dátumok időbeni kontextusának a feltárását, mert ennek segítségével nemcsak többletinformációhoz juthatunk, hanem validált információhoz is.

Gazda István: *Információközvetítés és közösségépítés a reáltudományok művelői körében Magyarországon 1825–1867 p. 41–54.*

Gazda István tudománytörténész az információközvetítés és közösségépítés 19. századi példáit írja le tanulmányában. A tudós társadalom közösségépítésének színterei a társaságok, egyletek voltak, valamint az általuk szervezett nagygyűlések, vándorgyűlések, felolvasó estek, továbbá a társaságokhoz köthető periodikákhoz kapcsolódó tanácskozások. A nehézkes közlekedési viszonyok miatt ugyanis az az igény támadt, hogy minden vármegye igyekezzen legalább egy reáltudományi egyletet fenntartani, és saját információközvetítő szerepét, fontosságát periodikákkal, éves konferenciákkal is hírül adni. Az egyes szakmák pedig igyekeztek külön-külön közösséget alkotni: az orvosok és gyógyszerészek szinte minden megyében önálló kört hoztak létre, a földtan tudósai éppúgy maguk igyekeztek működni, akár csak a mérnökök. Az egyletek általában elküldték egymás könyvtárainak periodikáikat, kiadványaikat, az Akadémia is ezt tette a külföldi akadémiák esetében, tehát tudtak egymás működéséről.

Gazda István írása számos tanulságot tartalmaz, de a modern könyvtártudomány számára azok a rejtett információtudományi nézőpontok lehetnek a legjelentősebbek, melyek a tudományos kommunikáció, információáramlás emberi, "csoportszubjektív" aspektusát elemzik. Az információt befogadó tudós csoportok aktív információmenedzselést is végeztek. (Ezek olykor kontraszelektívek is lehettek, mint ahogy Bolyai János és Semmelweis Ignác példáin keresztül a szerző is erre rámutat.)

Érdekes itt megjegyeznünk, hogy az utóbbi néhány év legmodernebb tudományometriai elemző eszközei feltárják a tudósok, kutatóintézetek kapcsolati hálóit, de ehhez kapcsolódóan a kutatási témák időbeni menedzselési irányait is szükséges lenne megvizsgálni.

A dolgozat bemutatja azt az óriási tevékenységet, amely a magyar nyelvű tudományos szakszókincs létrehozása érdekében nyilvánult meg, és amely annak ellenére történt, hogy a nemzetközi

tudományba bekerülni csak az adott tudományterület nagy nemzetek nyelvén írt publikációkkal lehetett.

Kőműves Renáta: *A könyvtárak helyzete Olaszországban. Torinó könyvtári hálózata p. 247–262.*

Kőműves Renáta tanulmányában Olaszország könyvtári rendszerét ismerteti, azzal a tanulsággal, hogy ott történelmi alapon földrajzi széttagoltságban és differenciáltságban sikerül megőrizni a könyvtárak iránti igényt. A szerző értékes infografikában hasonlítja össze a magyar és az olasz könyvtárak legjellemzőbb vonásait. Ebből a legemléltetésreméltebb az, hogy Olaszországban a könyvtáraknak sikerült megoldaniuk az e-könyvek kölcsönzését, mely a digitális korban keresett szolgáltatás.

Kámán Veronika: *Az iskolai könyvtár mint harmadik hely p. 237–246.*

A könyvtár mint harmadik hely (az otthon és a munkahely után) meghatározásáról már több éve beszélünk könyvtáros szakmai körökben, Kámán Veronika az iskolai könyvtár esetében vizsgálja meg ezt a témakört. A harmadik hely mint közösségi tér olyan nyilvános hely, amely otthon ad rendszeres, önkéntes, informális közösségi alkalmaknak. Az iskolai könyvtárak nyitottsága és biztonságos tere az, ami a szerző szerint a mai fiatalok számára is vonzóvá teheti az iskolai könyvtárat az otthon és a munkahely után.

Ramháb Mária: *A befogadó könyvtári terek. A Bács-Kiskun megyei könyvtárak átalakítása, korszerűsítése 2005–2019. p. 215–236.*

Ramháb Mária írásának központi megállapítása, hogy a korábbi gyűjteménycentrikus, megőrző, tároló szerepű könyvtárnak át kell alakulnia elsődlegesen az embereket befogadó könyvtárrá, miközben az alapszolgáltatásait – természetesen továbbra is – a gyűjteményére építi. Kiemelt fontosságúak az egyéni és csoportos foglalkozásokra alkalmas kreatív tanulóövezetek, az élményt nyújtó, közösségi együttlétre alkalmas nyílt és zárt terek, valamennyi korosztály igényeit figyelembe véve. Az előbbi és az utóbbi megállapítást is számta-

lan fényképpel és részletes leírással dokumentálja a szerző a Katona József Könyvtár példáján és a Bács-Kiskun megyei KSZR tagkönyvtárak rendszerén bemutatva. A tanulmányban bemutatott jó minták egyértelművé teszik a könyvtár közösségi tér funkciójának szükségességét a digitális információ korszakában is.

Németh Katalin: *A könyvtár mindenkié!? Egyetemes tervezés és autizmus barát könyvtárak p. 203–214.*

Németh Katalin a fizikailag létező könyvtár egy újabb arcát mutatja be: a mindenki által hozzáférhető és mindenki által hosszabb távon is marasztaló könyvtáráruhárat és szolgáltatásokat. Az egyetemes tervezés elve abból indul ki, hogy már eleve mindenki számára igyekszik megfelelő teret kialakítani úgy, hogy ne legyen szükség semmilyen adaptációra speciális igényű felhasználók esetében sem. Az egyetemes hozzáférés biztosításának gondolata elsősorban három nagyobb csoportot – mozgás-, látás- és hallássérülteket – érint, míg mások, mint pl. az értelmi fogyatékosok vagy az autizmussal élők számára kevésbé található célzott szolgáltatásfejlesztés. Ezt a hiányt a könyvtárak kiemelt módon segíthetik megoldani, ami azt jelenti, hogy a bármilyen más szempontból hátrányos helyzetű vagy speciális szükségletű személyekre ugyanolyan módon tekintenek, mint a társadalom bármely tagjára.

Tóth Máté: *A könyvtár haszna az egyes demográfiai változók alapján p. 189–202.*

Tóth Máté tanulmánya arra figyelmeztet bennünket, hogy az évszázados könyvtári rendszer fennállása ellenére nem szabad szem elől tévesztenünk egyetlen időszakban sem a könyvtár célközönségét.

„Az első és legfontosabb megállapítás, amit tehetünk, hogy – bár az embereknek csupán kevesebb, mint 10%-a könyvtárhasználó – az intézményrendszer hasznosságát, hasznosulását ennél jóval többen érzik, tapasztalják.” (191. old.) A szerző megállapítja, hogy a könyvtár hasznosulása messze túlmutat azokon a hagyományos funkciókon, amelyeket jellemzően hangsúlyozni szoktunk (információközvetítés, tanulás támogatása, olvasás, kultúráközvetítés), ráadásul az egyes demográfiai jellemzők alapján

felállított csoportok eltérő mértékben és formában profitálnak az intézményrendszer szolgáltatásaiból. A demográfiai csoportok vonatkozásában adatokkal bizonyítja, hogy a könyvtár elsősorban a felsőfokú végzettségűek által látogatott intézmény.

A könyvtári tartalom digitális korban való hasznosulásáról pedig megállapítja, hogy az átlag internethasználó nem is feltétlenül van tisztában azzal, hogy például a világhálón elérhető digitalizált tartalmakat valamely közgyűjtemény tette közzé.

Fehér Miklós: *Jogszabály generálta változások a megyei könyvtárak tevékenységének alakulásában 2012–2017. p. 115–134.*

Fehér Miklós a könyvtári rendszernek egy olyan nézőpontját elemzi, mely a könyvtáros társadalom számára az adminisztráció fogalmkörébe tartozik: a jogszabályokat. „Számos formában és módon próbáljuk elérni azt, hogy az egyes kérdésekben a rendszert alkotó intézmények egységesen, szabályozottan járjanak el” (115. old), ugyanakkor érezhető, hogy a fenntartói elvárások, melyek a könyvtárak életében meghatározóak, továbbá az egyéb intézményi törekvések gyakran az egységes szemlélet és eljárásrend ellen hatnak. A tanulmány az 1997. évi CXL. törvény és a megyei könyvtárak esetében vizsgálja a szabályozó hatást a rendszer működésére.

A tapasztalatokból a szerző arra a megállapításra jut, hogy a hatékony ellátás érdekében a jogszabályokat módszertannal is támogatni kell, a szakmai döntéseknek pedig a könyvtárak által vezetett együttműködési körökben javasolt megszületniük.

A metaadat információközvetítése: a múlt jövővé válik

Dippold Péter: *Rekviem a bibliográfiáért? Esettanulmány egy szakbibliográfia metamorfózisáról p. 65–78.*

Dippold Péter egy több mint 20 éve megjelent szakbibliográfia létrejöttének kapcsán nagyívű képet vázol fel a papíralapú bibliográfiák alkotóelemei és a digitális adatbázisok világa között. A bibliográfia megőrizte az évszázadok alatt kialakult rendsze-

rezési és visszakeresési formáit. Ezeket a lehetőségeket kibővítve ma az adatbázisok több szempontú, gyorsabb és egyszerűbb keresést tesznek lehetővé, amelynek elterjedésével a hagyományos módszereket újabb lehetőségek váltják fel.

A Közép-Kelet-Európa kisebbségeinek bibliográfiai kézikönyve kapcsán a szerző megállapítja, hogy a szakbibliográfiák szerkezete általában az adott tudományterület kutatók által kialakított rendszerét tükrözi vissza, ezáltal biztosítva a tematikus visszakereshetőséget. A leggyakoribb a név- és helymutatók alkalmazása, de gyakran megtalálhatók a tárgy- és intézménymutatók is ezekben a bibliográfiákban. A Transindex Erdélyi Magyar Adatbankjában a bibliográfiák mellett statisztikák, kisebbségekre vonatkozó kronológiák, helységnévtárak, kataszterek szerepelnek közös keresőfelület alá rendezve. Az adatbank nem a könyvtárak, hanem a kutatók kezdeményezésére jött létre, és ma is folyamatosan gyarapodik.

Dippold Péter írása felveti bennünk azt a kérdést, hogy mi is lesz a könyvtár jövője. A bibliográfia informatikai metaadattá válása, a nyomtatott adattár számítástechnikai adatbázissá konvertálása, a könyvtárak által is digitalizált teljes szöveg kereskedelmi vállalkozások szerzői jogilag rendezett szolgáltatássá válása? Feltehetjük a másik kérdést is, hogyan lesz meghatározható a könyvtári intézményrendszernek mint a szabad információhozzáférés forrásának az alapelve?

Dula Marina: *A többnyelvű teauruszok kialakulása történeti nézőpontból és a teauruszokra vonatkozó szabványok, irányelvek p. 95–102.*

Dula Marina dolgozata a teauruszok történeti és módszertani átalakulását követi nyomon, mely a modern számítógépes szövegfeldolgozás elengedhetetlen alapját képezi.

A tanulmány röviden bemutatja Roget, Batten, Mooers, Luhn és Taube azon elméleteit, amelyek meghatározták a teauruszok kialakulását. A szerző az alfabetikus teauruszok korai dominanciáját tárgyalja a TEST, az ENSZ makroteaurusza és a MeSH példáin keresztül. Röviden összefog-

lalja a facettás teauruszok megjelenési formáira vonatkozó ismereteket, kiemelve Ranganathan és Bliss munkásságát, illetve részletezi Schmitz-Esser és Jorna újszerű struktúráit. Az írás második felében összegyűjtésre kerültek Kelet-Közép-Európa és Nyugat-Európa többnyelvű teauruszokra vonatkozó szabványai és irányelvei, esetenként nemzeti szabványokat bemutatva, valamint az NTMIR, az UNESCO és az IFLA gondozásában megjelent dokumentumokat alapul véve.

Csik Tibor: *A tartalmi feltárás kérdései 1945-től az 1970-es évekig. Úttörők és útkeresők p. 79–94.*

Csik Tibor tanulmányában számba veszi a vizsgált korszak szellemi és technológiai kihívásokra született válaszait: a számítógépes információ-visszakeresés kidolgozásának lehetőségét, illetve a könyvtári osztályozás, indexelés elméletének és gyakorlatának megújítását. A dolgozat célja egyrészt az, hogy történeti áttekintést adjon az információ-visszakeresés megszületéséről és az osztályozás megújításáról a benne részt vevő, tudós szakemberek munkássága alapján, másrészt pedig, hogy azokat a legfontosabb elméleteket, problémákat és gyakorlati megoldásokat mutassa be, amelyek megalapozták a következő, az 1990-es évekig tartó korszak gondolkodását, és amelyek ma is hatnak.

Ilyenek például a dokumentum szövegéből kivont szavakkal való indexelés Boole-operátorokkal, a KWIC megjelenítés, az automatikus kivonatkészítés alapjainak megfogalmazása, azzal, hogy a szövegben szereplő szavak előfordulási gyakoriságával mérhető a mondat jelentősége. A korszak további jelentős eljárásai közé tartozik, hogy a bibliográfiai hivatkozások számának és kapcsolatainak (pl. együttidézés, hivatkozási háló) vizsgálata a bibliometriát megújította, és egyben megalapozta a webes linkelemző algoritmusokat is. A vektortér modell alapján pedig megszülettek azok a számítógépes algoritmusok, amelyek meg tudják határozni a szövegek tárgyát, és képesek azokat tematikus hasonlóságuk alapján rendezni. További matematikai eljárás az ún. inverz dokumentumgyakoriság, amely egy szó egyediségét, specifikusságát a dokumentumban való előfordulási gyakoriságának inverze alapján súlyozza és alkalmazza a visszakeresésben.

A tanulmány témája az informatikai alapú szövegkeresés és -elemzés, ami elengedhetetlen elméleti alapját képezi azon elemző szoftverek működésének, amelyeket a digitális információkkal dolgozó könyvtáros is használ. A módszerek ugyan matematikai és nyelvészeti tudományterületről származnak, de ezek erősítik a könyvtár- és információtudomány multidiszciplináris voltát. Az írás azt a kérdést veti fel az olvasó könyvtárosban, hogy ezek a szak kifejezések ösztönzőleg vagy távolságtartólag hatnak-e a szakmára.

Zsámbékiné Domsa Zsófia: *Kultúra- és információközvetítés norvég módra – a ténypróza társadalomformáló szerepe p. 55–64.*

Zsámbékiné Domsa Zsófia dolgozata első olvasatra csak egyetlen országra érvényes megállapítások ismertetése, második olvasatban a 21. századi digitális információfeldolgozás és kommunikációelmélet legalapvetőbb gyakorlati megvalósításának elemzése, amely alapján a funkcionális információs társadalom képe rajzolódik ki az olvasó előtt.

A szerző meghatározza a norvég ténypróza-szövegek fogalmkörét: ez eredetileg mindenfajta szövegszerű megnyilvánulást magában foglal, kivéve a szépirodalom műfajához sorolható szövegeket. Az igazi jelentősége azonban nem ebben, hanem a funkcionalitásában van, a szerző szavait idézve: „A közéleti vitákban ezek a szövegek teremtik a témát, a fogalomrendszert, a gondolkodásmódot, alakítják az őket ismerő közösség világlátását, tehát a modern, nyílt társadalom formálásában rendkívül fontos szerepük van.” (55. old.)

Zsámbékiné Domsa Zsófia tézise szerint az egyetemi kutatók számára a szakmai karrier feltételül szolgáló publikációk, akadémiai, egyetemi tudományos munkák túlnyomó része elenyésző társadalomformáló szereppel bír, míg a ténypróza gyűjtőnéven tárgyalt műfajok esetében a kimondott szó és a kinyomatott szövegek erőterében alakuló társadalmi nyilvánosság nagyobb hangsúllyal rendelkező tényező.

A szerző szerint nemcsak fogalmkörében és funkcionalitásában van a ténypróza igazi jelentősége, hanem az adott közösségi célban, amelyre alkal-

mazzák. „A társadalom fejlődése érdekében folyton új tudásra, új ötletre van szükség. Egy ország polgárai ténypróza szövegek révén, így például újságcikkek, kommentek, posztok formájában vitathatják meg, miként vannak a dolgok és miben kellene másképp lenniük.” (58. old.)

Virágos Márta: *Felsőoktatási könyvtárak tartalmgazdai szerepkörben: az egyetemi bibliográfiától a Tudóstérig p. 149–162.*

A dolgozat szerzője nemcsak a könyvtártudomány művelője, hanem egyetemi könyvtárvezető. Tanulmányát is e két terület ismereteinek és gyakorlati eredményeinek a fényében írhatta meg. Az írás a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárában a szerző kezdeményezésével megvalósult intézményi repozitóriumot és a ráépülő új szolgáltatást mutatja be.

A nyílt hozzáférés és a nyitott tudomány eszméjének terjedésével, a tudományos teljesítmény értékelési módszereinek változásával az egyetemi könyvtárak az eddigiek mellé új feladatokat vállalhatnak. A tartalmgazdai szerepkör korábban is létezett, hiszen a könyvtárak mindig is gyűjtötték és rendszerezték a külső és belső tudásokat. A belső tudások gyűjtése, rendszerezése, megfelelő jogi formában való nyilvánossá tétele és hosszú távú megőrzése alapvetően kritikus az intézmény színvonala szempontjából.

Az egyetemi tudástartalmak kezelése számos tevékenységet foglal magába. Ezek közül a legfontosabbak: a kutatáshoz szükséges információ (szakirodalom, adatforrások) biztosítása, a kutatási eredmények disszeminációja a tudományos kommunikáció egyre változatosabb csatornáit felhasználva, a publikációkban megjelenő eredmények tartós megőrzése, a kutatás során keletkező adatok, adathalmazok kezelése, közzététele és megőrzése, tudományometriai adatok előállítása és szolgáltatása.

A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár iDEA Tudóstere olyan integratív szolgáltatás, amely háttéradatbázisok (saját és külső információforrások) adatainak összefésülésével egyedi szolgáltatást hoz létre. A kialakított adattartalmakat képes további aggregátorok számára összegyűjt-

hetővé tenni, általános és speciális keresőszolgáltatásokban megjeleníteni, és szabványos protokollokat alkalmazó adatbázisoknak átadni.

Nagy Enikő: *A tájékoztatás fogalmi rendszerének változása: magyarországi helyzetkép a XX–XXI. században p. 103–114.*

Nagy Enikő tanulmányának fő célja annak a bemutatása, hogyan jelent meg és alakult a mindennapi élet változásait, a könyvtári rendszer fejlődését követve a referenz szolgáltatások egyes elemeinek definiálása. Az írás külön érdeme, hogy a történeti és fogalmi változások áttekintése mellett tényszerű megállapításokat tesz azokról a szaktájékoztatási kezdeményezésekről, melyeket a digitális korszak keresőmotorjai meghaladtak. Ennek alapját azonban a faktografikus adatok szerepének felértékelődése adta a digitális korban. Maga a „közérdekű, közhasznú információ” kifejezés már az 1970-es években megjelent a magyarországi könyvtári szakirodalomban, azonban az érdeklődés középpontjába csak az 1980-as évektől került.

A jövő tájékoztatása – a tájékoztatás jövője részben a könyvtárak és a könyvtárosok feladatairól is szól. A szerző szerint: „Fontos feladatunk korunk új technikai keretei között is megtalálni és beépíteni a tájékoztatási folyamatba mindazon eszközöket és módszereket – hiszen megfelelő színvonalú tartalmi feltárás és keresés csak egymást átfedő és kiegészítő megoldások együttes alkalmazásával érhető el – , melyek révén a könyvtárosok magas szintű információszolgáltatása – legyen szó szöveges, képi vagy hangzó információról – a jövőben is biztosítható, valamint a társadalom széles rétegei által ismert, elismert és ugyanakkor (legalább alapjaiban) megtanulható lehet.” (110. old.)

Új irányok: közösségépítés információközvetítéssel

Mészáros Kornélia: *Tudásbázisok szerepe az egyházi hivatásúak élethosszig tartó tanulásának támogatásában p. 135–148.*

Mészáros Kornélia dolgozatában az egyházi hivatásúak információhasználatának változásáról ír, tényszerűen elemzi a digitális korszak valóságos

hétköznapijait. Megállapítja, hogy az információ egy karnyújtásnyira van a keresőtől. Egy kattintással kereshetünk válaszokat teológiai kérdéseinkre, az érdeklődési körünknek megfelelően számos oktatóvideóból válogathatunk, a betegségeink kezelésében pedig azonnal rendelkezésünkre áll „Dr. Google”. A lelkészek is egyre inkább az internetes forrásokat használják a szolgálatra való készülés során. A tanulmányban olvashatunk a túlárado információ problémájáról is, mely már a digitális információt megelőző korszakban is jelen volt.

Az egyetemek és a könyvtárak az élethosszig tartó tanulás támogatásában már nem új tényezőként vannak jelen, de a digitális korszakban új módszerek segítségével vehetnek részt a tevékenységben. Mészáros Kornélia írása a konkrét tényadatok és az információtudomány új módszereinek alkalmazása mellett azt hangsúlyozza, hogy az információtudomány eredményeinek hasznosulása az egyházi hivatásúak esetében elsősorban nem az egyháztudomány gazdagítása, hanem az emberek lelki gondozásának jobb szolgálata.

Lencsés Ákos: *Határon túli magyar könyvtárak az EISZ-ben p. 163–172.*

Lencsés Ákos, a tanulmány szerzője, a korábbi szerzők közül többekhez hasonlóan nemcsak elméleti összegzéssel, hanem a gyakorlatban megvalósított tevékenységek elemzésével is szolgál.

Az Innovációs és Technológiai Minisztérium (ITM) által biztosított céltámogatásnak köszönhetően 2019-ben 26 határon túli magyar intézmény számára nyílt lehetőség 5000 magyar e-könyv és további adatbázisok hozzáférésére. A programba bevont intézmények között települési könyvtárak, múzeumok, felsőoktatási intézmények és kutatóintézetek egyaránt megtalálhatók. A Kárpát-medencében élő, kétmillió, határon túli magyarság szakirodalmi és közművelődési kiszolgálásának megfelelően az intézmények valamennyi határon túli területet lefedik: Erdély, Partium, Kárpátalja, Vajdaság, Felvidék, Muravidék mintegy húsz településén érhető el az EISZ-en keresztül biztosított adatbázisok.

A támogatás felhasználása egyszerre biztosítja a határon túli magyarság szakirodalmi és közmű-

velődési ellátását, a kedvezményezett könyvtárak szolgáltatásainak bővítését, illetve az EISZ-nek mint nemzeti programnak a teljes magyarságot kiszolgáló stratégiai céljait.

A dolgozatban leírt tevékenység jól példázza, hogy milyen pozitív szerepe lehet a digitális információnak a speciális helyzetű társadalmi csoportok információval való ellátásában. A szolgáltatás elérhetőségének pozitívuma mellett azonban felvetődnek kérdőjelek is, például, hogy a bérelt, digitális tartalom elérhetőségének megszűnése után helyben milyen információ marad. Ebben a bérelt tartalomszolgáltatásban már egy új szempontrendszerrel kell a helyi közgyűjteményeknek élniük, amelynek módszertani kidolgozása a könyvtárakra és olvasóikra hárul.

Boda Gáborné Köntös Nelli: *Az élelmiszer-biztonság online információforrásai. A könyvtárak szerepe és lehetősége a vásárlói tudatosság növelésében p. 173–189.*

Boda Gáborné Köntös Nelli a korábbi tanulmányokban is előforduló faktografikus adatok egy speciális területéről ír, az agrártudományról és az élelmiszer-biztonságról. Ezen belül is egyik sajátos gyakorlati jelentőségüket vizsgálja a fogyasztók, a vásárlók számára. Könyvtártudományi oldalról felteszi a kérdést, hogy mit tehet a könyvtár, ha a világhálón e témában elárasztó tartalmak helyett a valódi, magas színvonalú forrásokra szeretné ráirányítani az olvasók figyelmét? Melyek azok a hazai szakmai szervezetek, amelyek gondoskodnak arról, hogy az élelmiszerbiztonságról szóló, közérdeklődésre számot tartó információk elérhetőek legyenek a világhálón az érdeklődők széles köre számára? Az írás ezt a kérdéskört igyekszik körüljárni, továbbá betekintést kíván nyújtani azokba a hiteles és folyamatosan aktualizált adatbázisokba, melyek elősegíthetik a vásárlói tudatosság növelését, és amelyek bárki számára térítésmentesen elérhetőek.

A szerző szerint a könyvtárak, a szakkönyvtárak által épített tematikus linkgyűjtemények jó kiindulópontot jelenthetnek a tájékozódáshoz, hogy segítségével minden érdeklődő megtalálja a számára releváns információkat.

Kosztayné Mátrai Rita: *Webarchiválás és crowdsourcing: hogyan segíthetjük a közgyűjtemények internetarchiváló tevékenységét? p. 277–286.*

Kosztayné Mátrai Rita mérnök informatikus írása két olyan fontos témakört ölel fel, mint a webarchiválás és a crowdsourcing. Az internet archiválása sokrétű és összetett feladat. A gyűjtőkör meghatározásától kezdve a webarchívum gyarapodásáig kacsringós út vezet, számos útvesztővel. Mivel a gyűjtőkörbe tartozó webhelyek száma igen nagy, és mert begyűjtésüket nem lehet automatizálni, ezért ezek felkutatása nem korlátozódhat néhány könyvtáros áldozatos munkájára. Nem automatizálható a mentési hibák felderítése sem; ebben is közösségi segítségre van szükség. A már begyűjtött webhelyek metaadatolása is csak részben végezhető szoftver segítségével. A tanulmány rávilágít azokra a leggyakoribb problémákra, amelyek a webarchiválás során előfordulhatnak, és ajánlásokat ad kiküszöbölésükre a honlapkészítők, tartalomfeltöltők számára, valamint bemutatja az önkéntes segítők, a közösség szerepét is.

A könyvtárosok határozzák meg a gyűjtőkört, s végzik ennek megfelelően az URL-címek gyűjtését, a gyűjtőkörbe tartozó webhelyek aratását, majd a metaadatolást a kereshetőség biztosítása érdekében. A kulturális örökséggel foglalkozó intézmények egyre inkább bevonják felhasználóikat gyűjteményeik fejlesztésébe az úgynevezett crowdsourcing technika segítségével. Az írás sok műszaki informatikai ismeretet és a webarchiváláshoz is kapcsolható crowdsourcing lehetőséget ismertet.

Az olvasóban felmerül a kérdés: ha a webarchiválásban a könyvtárosok és az informatikusok vezetésével folyhatnak a munkák, akkor a crowdsourcing technika alkalmazásával nem végezhetnék-e a hazai könyvtárosok a világ legnépszerűbb crowdsourcing alapú adattárának, a magyar nyelvű Wikipédiának az építését.

Lengyelne Molnár Tünde: *A technológiai fejlődés hatása a könyvtárakra p. 263–276.*

Lengyelne Molnár Tünde tanulmánya logikájában kapcsolódik a kötet több dolgozatához, amennyiben a világon zajló negyedik ipari forradalom követke-

tében a technológia, a gazdaság és a társadalom életében bekövetkező radikális átalakulást elemzi. A szerző által is idézett egyik szakértői megállapítás: „Az Oxford Egyetem 2013-as kutatása szerint 2033-ra a technológiai fejlődés miatt az ember által végzett szakmáknak majdnem a fele (47%-a) tűnik majd el. A 2018 őszén kiadott legfrissebb jelentések pedig már 2025-re azt prognosztizálják, hogy a szakmák 52%-át robotok fogják végezni.” (263. old.)

A technológiai fejlődés hatására átalakulnak a munkavállalóktól elvárt képességek. A folyamat egy kulturális paradigmaváltáshoz vezethet, ami komoly kihívást állít a könyvtárak elé is. Ehhez viszont a könyvtáraknak rendelkezniük kell mindazzal a technológiai eszközparkkal, adatbázisokkal való hozzáféréssel, melyekre igény merülhet fel.

A szerző azonban hangsúlyozza, hogy a könyvtáraknak fontos társadalmi szerepük is van: a találkozás, a tanulás, az együttműködés helyszínei lehetnek a könyvtári terek. Ez a megállapítás véleményünk szerint újra megerősíti a már a többi tanulmányban is megjelenő gondolatkört, miszerint a digitális információ korában is a cél az információk az emberek számára is feldolgozható formátumban és közegben való reprezentálása. Ennek pedig segítőivé válhatnak a könyvtárak a közösségi tereikkel.

Eszenyiné Borbély Mária: *A felsőfokú könyvtárosképzés szerepe a hallgatók digitális kompetencia-állapotának fejlesztésében p. 303–316.*

Eszenyiné Borbély Mária e dolgozatában ismerteti először a 2019-es hallgatói felmérés eredményeit. Ha a vizsgálat alapján összefoglalva szeretnénk meghatározni a leendő könyvtárosok digitális jártasságát, akkor azt mondhatnánk, hogy 56%-a haladó, 32%-a közepes és 12%-a pedig alapszintű digitális jártassággal rendelkezik.

A legújabb, 2016-ban életbe lépett könyvtáros alap- és mesterképzések képzési és kimeneti követelményeiben, a korábbiakhoz hasonlóan, jelentős hangsúlyt kap a hallgatók digitális kompetenciájának fejlesztése. A jövő könyvtárának a záloga a könyvtáros digitális kompetenciájának az állandó növekedése, melyet elsősorban a formális képzés keretei között kell megszereznie, majd az élethosszig tartó

tanulás módszerével a folyamatos ismeretszerzés hatására a digitális készségek is növekednek a gyakorlati könyvtári munkában dolgozók között.

Senkei-Kis Zoltán: *Legális vagy illegális? Jogtudatosság a könyvtáros hallgatók körében p. 317–330.*

Senkei-Kis Zoltán tanulmányában saját felmérései alapján elemzi a 2013 és 2018 közötti jogtudatosság gyakorlatának változását a könyvtáros hallgatók körében. A kutatás célja annak ismételt feltérképezése volt, hogy a jövő könyvtáros szakemberei milyen ismeretekkel és hozzáállással rendelkeznek az interneten elérhető tartalmak tekintetében.

Az informatikai eszközök gyors fejlődése, a megnövekedett információ mennyisége sok problémát okoz a szerzői jogok tekintetében. Az egyik fajsúlyos kérdés a tartalmak elérésének, a tartalommegosztásnak a legális vagy illegális módja. Az „Ön szerint törvénytelen a fájlmegosztók használata?” kérdésre az újabb adatfelvétel válaszadói jóval nagyobb arányban írták az igen választ (63%), mint a korábbi kutatásban (41,8%). A hallgatók nem ítélik meg negatívan a tartalommegosztást, akár legális, akár illegális. A kutatásokból kiderült, hogy az informatikus könyvtáros hallgatók nagy többsége fogad el másoktól letöltött anyagokat, akár legálisak, akár nem. A férfiak valóban jóval aktívabb és állandóbb használói a tartalommegosztó oldalaknak.

Érdekes lenne összehasonlítani a digitális információkezelés további szerzői jogi kérdéseit is, azaz hogy a hallgatók mennyire tájékozottak a Nyílt Hozzáférés (Open Access) publikálás jogi lehetőségeiről és a Creative Commons elveiről, a kereskedelmi adatbázisok használati feltételeiről, valamint a személyes adatok védelmének jelentőségéről a digitális közösségi hálózatokban.

Tószegi Zsuzsanna: *Digitális könyvtárak vs. személyes adatok védelme – a tájékoztatáshoz, illetve az elfeledtetéshez való jog érvényesítése online környezetben p. 331–342.*

Tószegi Zsuzsanna dolgozata meghatározó jogi kereteket elemez az EU Általános Adatvédelmi Rendelete (GDPR) és a könyvtárak kötelezettségei és jogai összefüggésében, mely kapcsán több

online adatkezeléshez kapcsolódó bírósági ítélettel, NAIH állásfoglalással is foglalkozik. A példák arra utalnak, hogy az online térben szolgáltató új archívátorok GDPR tevékenysége más megítélés alá tartozik, mint ahogyan ez az online elérhetőséggel automatikusan nem rendelkező közgyűjtemények esetében van. Ez utóbbiak által őrzött dokumentumokból való adattörlés ugyanis a hitelesség elvesztését jelentené.

A szerző írásában jogászai pontossággal elemzi a könyvtárak lehetőségeit, sőt kötelezéseit az őrzésükre bízott maradandó értékű dokumentumok vonatkozásában. Több szempont is felmerül ezzel kapcsolatban, például, hogy a könyvtárosnak kell-e döntenie a digitalizált dokumentum értékéről. A jogszabály rendelkezései alapján a nem digitális dokumentum hiteles adatokkal való közzétevése viszont végre előnyt is jelent a digitális dokumentum gyors megváltoztathatóságával szemben.

Véleményünk szerint a digitalizált dokumentum összekötése egy esetleg évekkel később keletkezett helyreigazító dokumentummal egy könyvtárosi szakmai feladat lehet, mely az érintett személy elégedettségét, elismerését is hozhatja a közgyűjtemény számára.

Összegzés

A kötet címe két kiemelkedő gondolatot fogalmaz meg a könyvtári rendszer számára: információközzétevése és közösségépítés.

A tanulmányok elolvasása után arra a következtetésre jutottunk, hogy a jövő könyvtára információt közvetít majd, de már digitális módon, új technológiákkal, melyek alapja a szövegek számítógépes

elemzése. Az elemzés középpontjában azonban már nem a dokumentumok, hanem a dokumentumokból származó információelemek állnak, melyeket a könyvtárak a helyi társadalommal közösen létrehozott helyi tudástár-(enciklopédia) építésére használnak fel. Az új digitális technológia – mely a könyvtári információközzétevése csatornája lehet – olyan informatikai alkalmazások összességét jelenti, amelynek segítségével a helyi közösséggel létrehozott tudástár decentralizáltan tárolódik, de mégis összekapcsoltan kereshetővé tehető a könyvtári hálózatban.

A könyvtári információs hálózatokhoz hozzátartozhatnak majd azok a könyvtárakban üzemeltetett közösségi hálózati informatikai alkalmazások is, melyek a helyi települések lakóinak részvételével működnek, és más települések könyvtári közösségi hálózataival összekapcsolódva adatokat cserélnek a jelenlegi könyvtári bibliográfiai adatbázisok működési elvéhez hasonló (pl. Fediverse hálózatok). Ezekben a közösségi hálózatokban az emberi természethez közel álló módon folyhat a kommunikáció, amelynek segítségével csak a maradandó értékű gondolatok őrzőhelyeivé válik a könyvtári közösségi média, hogy a felejtés emberi igényének informatikai megvalósítása előmozdítsa – a könyvtárak segítségével – a paradigmát váltó digitális világot (pl. eltűnő üzenetekkel).

A tanulmányok hatására bennünk megfogalmazódó gondolatok szerint a jövő könyvtára egy új, digitális világ megformálásában vehet részt, amely legalább akkora küldetés lehet, mint a nyomtatott könyvet mindenki számára elérhetővé tevő közkönyvtárak eszméje volt egykoron.

Szendi Attila